

**PREZENȚE FEMININE ÎN MITOLOGIA ISTORICĂ ROMÂNEASCĂ –
PERSPECTIVE ȘI STEREOTIPURI DE GEN****Georgeta Fodor***

DOI: 10.2478/amsh-2022-0021

Abstract***Women in Romanian Historical Mythology – Gender
Perspectives and Stereotypes***

The study explores the historical context in which some female figures gained a legendary aura. As well, we focused on the processes by which they entered the gallery of Romanian historical personalities. We also researched whether the selection of female figures was dependent on the gender stereotypes of the period.

The study follows the theoretical framework of gender history studies. We applied it to a case study of Transylvania in the second half of the nineteenth century.

The approach starts from the presumption that, during this period of time, the roles that Romanians had to assume in the national project were gender determined. We argue that the intellectuals' efforts to offer common people an example to inspire their behavior connect with the Romanians' emancipation movement in the Austro-Hungarian Empire. In this context, a series of historical personalities were promoted as role models for Romanians. In fact, the national mythological pantheon was articulated also because of this debate over the ideal Romanian man and woman.

Keywords: *Gender stereotypes; nationalism; mythology; national movement; women*

În fresca de la Ateneul Român, pictată de Costin Petrescu și inaugurată la 26 mai 1938, există puține personalități feminine care au beneficiat de o reprezentare în prim plan și anume, Despina Milița a lui Neagoe Basarab (scena nr. 13); regina Elisabeta (scena nr. 22) și regina Maria (scena nr. 24). Există, într-adevăr și alte personaje feminine, dar acestea sunt fie alegorii ale „eroului colectiv” fie personificări ale unor noțiuni abstracte precum Unirea. Astfel, vedem de pildă reprezentări ale româncelor în ipostazele stereotipe, de soții

* Associate Professpr, Ph.D., George Emil Palade University of Medicine, Pharmacy, Sciences and Technology from Târgu Mureș, Romania, georgeta.fodor@umfst.ro, IFSGen. *The network for women's history research and promotion of gender studies in Romania*, ifsgen@umfst.ro

The present article is based on the conference paper presented at the National Congress of Romanian Historians, Alba Iulia, 2022.

și mame cum sunt scena 3, consacrată etnogenezei, prezentată ca o idilă dintre un soldat roman și o tânără de origine dacă, sau scena 8, consacrată descălecatului în care apar câteva femei îmbrăcate în port popular, la fel cum apar și în scena 20 dedicată episodului improprietății țăranilor în care apar, tot în plan secundar, câteva figuri feminine. Alegoriile feminine ale Principatelor apar în scena 21, care redă momentul Unirii din 1859. O tratare similară avem și în scena cu numărul 24 dedicată Unirii din 1918, în care regele Ferdinand I și regina Maria trec prin fața a patru femei îmbrăcate în port popular, alegoriile Vechiului Regat, Transilvaniei, Basarabiei și Bucovinei (Anexa 1).

De ce am ales acest reper vizual pentru explorarea galeriei personalităților feminine integrate în discursul național al intelectualilor transilvăneni din a doua jumătate a secolului al XIX-lea? Argumentul se revendică de la una dintre metodele de cercetare utilizate pentru acest demers. Astfel, identificarea originilor panteonului feminin a presupus utilizarea metodei regresive prin identificarea personalităților feminine care au și astăzi o „recunoaștere națională”. Ca indicator pentru această recunoaștere am avut în vedere prezența lor în manuale școlare, literatură pentru copii, dar și la nivelul mentalului colectiv. Cu același scop ne-am raportat și la fresca Ateneului Român deoarece caracterul său oarecum oficial conferă o semnificație deosebită personajelor reprezentate aici. Unii istorici o consideră ca „înfățișând forma desăvârșită a panteonului național, la capătul unei elaborări de un veac și în ajunul intervenției perturbatoare a totalitarismelor¹. Dar, putem să invocăm și alte exemple. De pildă, monumentele de for public ridicate în secolul al XX-lea. Nici în acest caz nu s-a investit prea mult în reprezentări feminine². Din nou, predominante sunt cele dedicate reginei Maria (pentru perioada interbelică, dar și după 1990 dacă ne gândim la reconstituirea monumentului Olgăi Sturdza de la Iași), Ecaterinei Teodoroiu sau Măriucăi, copilul erou înhumat la Mărășești (mai puțin cunoscută astăzi spre deosebire de perioada comunistă când a beneficiat de o „promovare” deosebită: „Fetița din nuc” în *Povestirile istorice* ale lui Dumitru Almaș sau teatru radiofonic). Am putea completa lista și cu trimiteri la bancnote (singura figură feminină prezentă astăzi este aceea a Ecaterinei Teodoroiu) sau prezența lor ca personaje de filme, fie ficțiune sau documentare deopotrivă (aceleași

¹ Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Editura Humanitas, 2011, p. 343.

² Georgeta Fodor, *Female Representations and Presences in Romanian First World War Commemorative Art*, în „Territorial Identity and Development”, Volume 7, No. 2, 2022, pp. 29-53, <http://doi.org/10.23740/TID220222>.

două personaje, Regina Maria și Ecaterina Teodoriu domină și în producțiile cinematografice românești, dar și străine)³.

Astfel, dacă încercăm să identificăm care sunt aceste personalități feminine care au intrat în „galeria națională de personaje istorice”⁴ vom constata că numărul lor este foarte mic, dar foarte cunoscut, și nu doar din cauza numărului redus, ci mai degrabă a eficienței mijloacelor de diseminare. Astfel, panteonul include pe doamna Maria-Oltea, mama lui Ștefan cel Mare (uneori poate fără a-i ști numele, ci doar apelativul „mama”); regina Maria și Ecaterina Teodoriu. În listă am putea include, deși pe o poziție inferioară ca nivel de recunoaștere, pe doamna Stanca, soția domnitorului Mihai Viteazul; Tudora (Teofana) mama acestuia; Elena lui Petru Rareș, Despina Milița, soția lui Neagoe Basarab, Elena Cuza și regina Elisabeta⁵.

Așadar, până la un punct găsim îndreptățită concluzia istoricului Lucian Boia care afirma că în mitologia istorică românească, femeia nu este prea dorită⁶. Considerăm însă că afirmația este prea tranșantă, acceptabilă doar în sensul că, într-adevăr nu există prea mult loc pentru figuri feminine. Credem însă că slaba reprezentare a femeilor în panteonul figurilor istorice/naționale, iar studiul nostru urmărește să demonstreze acest lucru, e mai degrabă determinată de prejudecățile și stereotipurile de gen ale perioadei moderne care au limitat, multă vreme în plan real, apoi și în plan mental, la nivelul subconștientului, prezența femeilor în spațiul public acolo unde „se nasc de fapt eroii” demni de integrare în panteonul național.

Investigația a pornit de la analiza principalelor figuri feminine care au dobândit această aură de mit și legendă și mai ales a contextului istoric și rațiunilor care au determinat integrarea lor în panteon național, chiar dacă cu rol sau doar în plan secundar. Am vizat și mediile și mijloacele de difuzare la care s-a apelat pentru promovarea lor. De asemenea, studiul a urmărit să demonstreze faptul că reprezentarea acestor figuri feminine se revendică de la stereotipurile de gen ale perioadei moderne. Afirmația are în vedere doar perioada celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. Este

³ Eadem, *From Woman to Allegory: Queen Marie's Representations in Films*, în „BRUKENTHALIA. Romanian Cultural History Review”, XVII.5., Nr. 12, 2022, pp. 723-744.

⁴ Mirela-Luminița Murgescu, *Între „bunul creștin” și „bravul român”: rolul școlii primare în construirea identității naționale românești (1831-1878)*, Iași, Editura A '92, 1999, p. 186.

⁵ Datorită faptului că studiul nostru vizează cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, ne-am raportat doar la personalitățile cu renume până în această perioadă.

⁶ Lucian Boia, *op. cit.*, p. 335.

perioada care marchează de fapt începuturilor dezbaterilor privind emanciparea femeilor, chestiune care trebuie însă analizată în contextul mai amplu al afirmării naționalismului și a mișcării de emancipare a românilor din Transilvania⁷. Pentru acest areal geografic de precizat este că stereotipurile de gen au modelat și au fost la rândul lor modelate de naționalismul promovat de elite. În acest sens, susțin că în procesul de afirmare și emancipare al națiunii române componenta de gen a fost omniprezentă și a influențat definirea identitară națională. Elitele transilvănene au promovat de fapt un idealul uman, „național”, în dorința de a crea și educa bunul român și buna româncă. Modelul însă a fost profund tributار normelor de gen ale perioadei. De altfel, o astfel de analiză poate fi realizată, dacă acceptăm teoriile care susțin că atât identitatea națională cât și cea de gen sunt de fapt constructe culturale, modelate și adaptate permanent la imperativele momentului.

Nu insistăm aici asupra detaliilor referitoare la dezbaterile privind metodele și mijloacele de formare a identității și conștiinței naționale în rândul românilor din Imperiu care au fost deja studiate⁸, ci ne concentrăm doar asupra acelor aspecte care dovedesc faptul că una dintre metodele utilizate de către intelectuali a fost apelul la exemple, la modele umane – prezentate ca fiind un fel de „alegorii vii” ale națiunii. Este vorba despre personalități preluate mai ales din trecutul medieval care, datorită eforturilor intelectuale, devin veritabile modele umane demne de urmat pentru oamenii de rând. Prin intermediul lor, oamenii de rând trebuiau să devină conștienți de responsabilitatea care le revenea în cadrul proiectului național.

⁷ Alegerea cronologică și tematică este determinată de faptul că prezenta expunere reprezintă o parte dintr-un proiect mai amplu dedicat analizei modului în care în contextul formării națiunii române moderne, discursul național și cel de gen se intersectează și influențează reciproc. Este vorba de un studiu de caz concentrat pe spațiul transilvănean începând cu perioada dualistă și primii ani interbelici, după Marea Unire.

⁸ Nicolae Bocșan, *Ideea de națiune la românii din Transilvania și Banat: secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 1997; Sorin Mitu, *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, București, Editura Humanitas, 1997; Keith Hitchins, *Afirmarea națiunii. Mișcarea națională românească din Transilvania, 1860-1914*, București, Editura Enciclopedică, 2000; Daniela Mârza, *L'école de filles de Blaj à la fin du XIX e et au début du XX e siècle-pages d'histoire*, în „Transylvanian Review”, nr. 4, 2009; Georgeta Fodor, *Women as Topic of „Intellectual Debates” Case Study „Amiculu Familiei”*, în „Studia Universitatis Petru Maior. Historia”, 11, 2011, pp. 89-99; Georgeta Fodor, *Astra's Involvement in the Debate Concerning the Necessity of Educating the Romanian Women*, în „Studia Universitatis Petru Maior. Series Historia”, Târgu Mureș, 2012, pp. 23-30; Georgeta Fodor, *Gen și națiune: rolul femeilor în procesul de construire a identității naționale la românii din Transilvania (a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX)*, în „Libraria. Studii Și Cercetări De Bibliologie”, Anuar XVI-XVII, Târgu Mureș, 2019; pp. 388-405.

O atare abordare se revendică de la teoriile și interpretările care definesc națiunea ca fiind „o comunitate imaginată”⁹. Astfel, națiunea și conștientizarea apartenenței la o comunitatea națională sunt rezultat al unui proces de formare și educare. În acest mod, națiunea devine dintr-un concept abstract unul real, palpabil. Și aici intervine importanța modelelor. Identitatea națională nu putea fi clădită doar pe un set de valori, abstracte și greu de înțeles, astfel s-a articulat, în timp, o galerie de personaje istorice cu menirea de a ilustra tocmai această grilă de valori naționale¹⁰.

Astfel, pentru spațiul și intervalul cronologic studiat, putem observa apariția unui veritabil proces de „selectare” a personajelor considerate reprezentative pentru istoria românilor¹¹. Consecința a fost articularea unui panteon dominat, pentru secolul al XIX-lea, aproape fără excepție, de personaje princiare¹². A fost vorba de un proces de selectare, dar și de adaptare și ierarhizare, făcut evident în funcție de reperele majore ale epocii. Ca atare, predominante între „criteriile de selecție” au fost sensul național românesc, valoarea europeană și exercitarea efectivă a autorității¹³. Deși observațiile istoricilor mai sus citați tind să facă referire la spațiul extracarpatic considerăm că ele sunt aplicabile și pentru spațiul românesc transilvănean avut aici în discuție. Intelectualii transilvăneni de pildă vor folosi aceleași resurse „umane”, vor apela la aceleași metode cu scopul formării conștiinței naționale. Pe modelul și pornind de multe ori de la surse din cele două principate unite (și Regatul României mai apoi) aceleași personaje vor fi selectate și prezentate drept exemple demne de urmat, veritabile alegorii vii ale sentimentului național, spiritului de sacrificiu și abnegație pentru națiune.

Așadar, pornind de la obiectivul principal al studiului, de a înțelege contextul istoric și modul în care s-a articulat această galerie a personalităților istorice feminine, am delimitat și ipotezele de cercetare. În primul rând, că panteonul feminin s-a articulat deja în secolul al XIX-lea ca parte a procesului de formare și afirmare a națiunii moderne. De asemenea, susținem că acest panteon are puternice valențe de gen în sensul că personalitățile feminine promovate sunt modelate după stereotipurile de gen ale perioadei. În acest sens, o completare este necesară și anume că acest panteon este construit de către bărbați („creatorii națiunii”) care gândesc în termenii identității lor de gen. Într-adevăr, acest panteon a fost asumat și promovat și de către femeile care încep să dobândească

⁹ Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London, New York, Verso, 2006.

¹⁰ Mirela-Luminița Murgescu, *op. cit.*, p. 186.

¹¹ *Ibidem.*

¹² Lucian Boia, *op. cit.*, p. 309.

¹³ *Ibidem.*

acces la educație și școală și care s-au implicat în dezbaterile referitoare la accesul lor la educație, ceea ce ne aduce la cea de a treia ipoteza și anume că secretul „eroizării” stă în educație. Școala, în primul rând este chemată, și a și fost, de altfel mediul de formare și diseminare, implicit de „eroizare” a acestor personaje feminine, de fapt a întregului panteon de personalități istorice. Este vorba atât despre temele incluse în programa școlară, mai ales la istorie și limba română, două dintre disciplinele considerate până astăzi ca fiind cele mai predilecte spre formarea identității naționale, dar și sub formula unor activități „extracurriculare” cum sunt de pildă lecturile „suplimentare” sau discursurile de la festivitățile școlare. Dată fiind situația din Transilvania, pe lângă școli, cele de fete fiind puține după cum bine știm, dar și în paralel cu acestea, periodicele au avut un rol semnificativ în diseminarea acestor modele umane. Au urmat apoi, după Primul Război Mondial și alte mijloace mai puțin formale cum sunt filmele, timbrele sau expresii artistice sub forma, de pildă, a monumentelor de for public etc. Acestea sunt de fapt și sursele istorice care au permis validarea ipotezelor mai sus enunțate, sursele care (re)dau dimensiunea eroizării.

Așadar, teoria că școala „îi face pe eroi” este susținută de conținutul manualelor școlare, de fapt de toate resursele angrenate în promovarea unor personalități istorice ca modele comportamentale pentru mase. După cum afirma de altfel și Mirela-Luminița Murgescu: „cartea școlară a fost mult timp mijlocul cel mai eficient de difuzare în mentalul colectiv a unei galerii de eroi naționali”¹⁴. Textul din cărțile școlare va fi accentuat apoi de literatura romantică a secolului al XIX-lea, uneori chiar cu prețul „omisiunilor istorice”¹⁵. După cum afirma Mirela-Luminița Murgescu cu referire la cazul lui Mihai Viteazul, față de primatul valorii de model, grija pentru adevărul istoric pare să cadă în planul al doilea¹⁶. Pentru spațiul transilvănean atragem de asemenea atenția și asupra perspectivei și modului în care intelectualii formulează idealurile educaționale. Sunt numeroase surse, sub forma unor prelegeri sau articole de presă, în care se insistă asupra importanței predării biografiilor „oamenilor” mari. În acest context, apare prima nuanță de gen. Băieții și fetele trebuiau să fie inspirați de modele umane diferite, adaptate rolurilor distincte pe care urmau să le aibă în viață. Apare astfel și nevoia de a identifica și promova acele personaje care puteau să le inspire pe românce în viitoarele lor roluri de soții și mame. Publicații precum *Familia*, *Amicul Familie*, *Transilvania*, *Școala română*, *Revista Ilustrată* etc., dar și anuarele școlare, și seria *Cărțile săteanului român* ca să enumerăm

¹⁴ Mirela-Luminița Murgescu, *op. cit.*, p. 186.

¹⁵ Lucian Boia, *op. cit.*, p. 312.

¹⁶ Mirela-Luminița Murgescu, *op. cit.*, p. 191.

doar câteva dintre ele, promovează același discurs, operează aceeași selecție de personalități. De pildă, în *Școala română: foaie pedagogică și didactică pentru interesele institutelor de cultură și ale organelor acestora* editată la Sibiu (1876-1891) se inițiază o serie editorială dedicată biografiilor istorice. Aici găsim, de pildă, și justificarea extrem de sugestivă a nevoii de a concentra predarea istoriei pe biografiile unor „mari români”:

„Se știe că în școlile populare istoria este a se propune în formă biografică, pentru că nu compedii seci, nici registrele de nume și numeri, ci singure numai biografiile sunt de natură a contribui la formarea caracterului, ceea ce e capul lucrului”¹⁷.

Și revista *Familia* publică schițe biografice, de multe ori sunt sub formă de editorial, pe prima pagină a numerelor. De altfel, Iosif Vulcan, editorul revistei, acordă o importanță deosebită biografiilor de „români celebri”. El a și publicat, pe baza articolelor apărute în revistă între anii 1865-1869, un volum remarcabil și pentru utilizarea termenului de „panteon”, recunoscând sau atribuindu-le deci personalităților incluse această reputație de „eroi/celebrități”¹⁸. Ideea că ele sunt modele umane, comportamentale de urmat pentru român pare să fie argumentul tuturor celor care le publică. Mai mult, ele sunt promovate și prin intermediul reuniunilor publice ale Astei sau cele ale învățătorilor. Iuliu Pop, învățător la Școala normală din Năsăud, este autorul unei prelegeri despre „Herbart, biografia și principiile sale pedagogice și influența lor asupra pedagogiei”, susținută în cadrul unei reuniuni a învățătorilor, în 1891. Între aspectele abordate se regăsește și o definiție a eroului, a personalităților demne de un panteon. Astfel:

„Întocmai cum ne atrag atențiunea unele stele de pe bolta cerească, în nopțile senine, prin lucirea lor cea vie...astfel ni se întâmplă când ne aruncăm privirea ... asupra oamenilor... dăm de stele care, în zilele cuprinse de nori negri, răspândesc o lumină extraordinară, în virtutea căreia aceste ni se prezintă ca, conducătoare ale genului omenesc. Acești sori tereștri sau spirite mărețe ne sunt cunoscute sub denumirea de genii”¹⁹.

¹⁷ S.n., *Biografii istorice*, în „Școala română: foaie pedagogică și didactică pentru interesele institutelor de cultură și ale organelor acestora” (de aici înainte Școala română), nr. 3, 1876, p. 22.

¹⁸ Iosif Vulcan, *Panteonul Român. Portretele și biografiile celebrităților române*, Tom I, Pesta, Tiparul lui Alesandru Kocsi, 1869. Volumul cuprinde 31 de biografii ale unor personalități contemporane. Între ele se regăsește o singură femeie, Dora d'Istria. Un al doilea volum nu va mai fi editat însă seria biografiilor va continua în paginile revistei și aici se vor regăsi mai multe personalități feminine.

¹⁹ Iuliu Pop, *Herbart, Biografia și principiile sale pedagogice și influența lor asupra pedagogiei*, în „Școala română”, nr. 10, 1881, p. 75.

Există, evident, și articole care abordează în mod distinct nevoia modelelor feminine. În astfel de intervenții, autorii sunt convinși că prin prezentarea lor, fetele se vor putea forma ca mame demne și apte de a crește români adevărați:

„pretind ca femeia română să știe toate, dar curat toate: a mânuși la perfecție lingura din bucătărie cu toate apartințele ei, dar de altă parte, situațiunea noastră, trebuințele și viitorul nostru pretind și aceea ca femeile române să aibă o creștere aleasă, cunoștințe temeinice mai ales din trecutul și literatura poporului nostru, să cunoască dorințele și aspirațiile lui, ca în mod conștient să știe sugera în sufletul... generațiilor... sentimente curate de morală, de patriotism, de muncă și de jertfă dezinteresată pentru binele comun”²⁰.

„ce interes pot inspira în genere niște manuale de istorie, care nu conțin un rând măcar despre rolul ce a jucat femeia în societatea română, care nu prezintă o figură... a sexului frumos...”²¹.

Cătălina Mihalache afirmă că integrarea în panteon a personalităților feminine, alături de cele masculine, s-a făcut și din alte rațiuni. Autoarea considera că tot mai aglomerate între copertile cărților școlare, biografiile prinților riscau să devină simple stereotipii, întrerupte doar prin jocul datelor de strictă identificare nominală și cronologică și, pentru a se evita deprecierea celor cu adevărat importanți, s-a recurs la mijloace auxiliare precum intercalarea unor ilustrații și fragmente literare, menționarea unor personaje secundare edificatoare²². Credem totuși, cel puțin pentru cazul transilvănean, că integrarea și apelul la personalitățile feminine este mai degrabă o consecință a intersecției dintre discursul național și cel de gen în condițiile în care demne de panteon sunt acele femei care s-au remarcat prin „virtuți înalte și abnegație”²³). Cel mai adesea faptele lor, reale sau imaginate, au fost „citite” în cheie națională în condițiile în care de pildă, pentru personalitățile din societatea medievală nu se punea problema de sentimente și identitate națională. Adaptarea nu a fost însă una greu de făcut, exceptând anacronismul sentimentelor naționale inexistente la acel moment, dat fiind faptul că și în evul

²⁰ La încheierea festivă a anului școlar în 27 Iunie 1903, de Dr. Miron E. Cristea, asesor consistorial, delegatul comitetului Asociațiunii, în Vasile Bologa, *Monografia școlii civile de fete cu internat și drept de publicitate a „Asociațiunii pentru literatură română și cultura poporului român” din Sibiu la 25 de ani de la înființare*, Sibiu, 1911, p. 131.

²¹ Gr. G. Tocilescu, *Doamna Stanca. Soția lui Mihai Viteazul*, în „Familia”, nr. 1, 1877, p. 2. Articolul apare la rubrica: Portret și biografii. Pentru anul 1877, doamna Stanca este singura personalitate feminină care are parte de un astfel de articol biografic.

²² Cătălina Mihalache, „Eroii”, în *Enciclopedia imaginărilor din România*, vol. III. *Imaginar istoric*, coord. Sorin Mitu, Iași, Editura Polirom, 2020, p. 258.

²³ Vasile Bologa, *op. cit.*, p. 122.

mediu, sau poate cu atât mai mult atunci, femeile erau definite ca fiind exclusiv soții și mame, ipostaze care continuau, și pentru artizanii națiunii române, să fie definitorii pentru femei.

De remarcat este și faptul că în aceleași surse care promovează educația națională prin apelul la biografiile unor personalități istorice apar și „criteriile de selecție” a acestora. Astfel se impunea doar:

„cunoașterea personalităților celor mai ilustre ce au binemeritat cândva pentru națiune, biserică și stat, prin care cunoaștere se escita și se nobilează simțul, se întărește voia și în fine se formează caracterul omului”²⁴.

În cazul personalităților feminine acestea trebuiau să dea dovezi precum:

„să fi strălucit prin virtuțile sale, prin devotamentul către soțul său, prin eroism, prin iubirea sfântă către patria și religia părinților săi?”²⁵

Un alt reper pentru criterii găsim și în definiția pe care pe care At. Marienescu o dă biografiei. A se nota faptul că definiția acestuia este una androcentrată, voit sau nu, în condițiile în care biografia este definită ca descrierea vieții unui bărbat, dar nu și a unei femei. Deși subiectivă, ea este totuși utilă pentru prezentul demers în condițiile în care galeria personalităților feminine se va modela de fapt după aceea a personalităților masculine în baza unui veritabil „transfer de sacralitate”²⁶ :

„biografia este descrierea vieții unui bărbat care a făcut multe și felurite fapte bune și anume că el ca om, ce a făcut pentru umanitate; ca creștin pentru creștinătate; ca patriot pentru patrie și ca Român pentru naționalitate”²⁷.

Așadar, conform acestor criterii, după cum afirmam anterior, în secolul al XIX-lea și prima decadă a secolului al XX-lea panteonul e dominat de principii, într-o structură piramidală. „Vârful totemului” îi aparține lui Ștefan cel Mare (rămas aproape de nedetronat dacă ne gândim că în 2003 a fost numit „cel mai mare dintre români”) urmat de Mihai Viteazul. Pe poziții inferioare vin Alexandru cel Bun, Petru Rareș și Neagoe Basarab. Galeria pare să fi fost deja conturată în 1834 dacă ne raportăm de pildă la discursul lui Kogălniceanu ținut la Iași

²⁴ S.n., *Plan de învățământ pentru școlile populare de confesiune greco-catolică*, în „Școala română”, nr. 35, 1876, p. 276.

²⁵ Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 2.

²⁶ Prin „transfer de sacralitate” ne referim la faptul că atributele pentru care personalitățile masculine au fost selectate în galerie sunt adaptate și transferate și femeilor din anturajul lor, fie mamei sau soției.

²⁷ Atanasie Marienescu, *Istoria*, în „Amicul Poporului. Calendar pentru popor”, 1910, p. 81. De notat este și distincția patriotism – naționalism, în contextul istoric dat ele nefiind sinonime.

în 1834 cu ocazia începerii noului an școlar. Același discurs îl regăsim câteva decenii mai târziu publicat în *Școala română*:

„Inima-mi bate când aud rostind numele lui Alexandru cel Bun, al lui Ștefan cel Mare; al lui Mihai Viteazul ...acești bărbați pentru mine sunt mult mai mult decât Alexandru cel Mare, decât Hanibal, decât Cezar; aceștia sunt eroii lumii, pe când cei dintâi sunt eroii patriei mele”²⁸.

În ceea ce privește panteonul feminin, nu e lipsit de argumente de ce personalitățile feminine intrate în panteon sunt fie mamele, fie soțiile acestor eroi. Femeile selectate în panteonul secolului al XIX-lea sunt toate acolo prin raportare la soți sau fii. Și toate sunt incluse în această galerie ca exemple de urmat, modele pentru viitoarele mame române:

„câte din ele au auzit oare despre soția unui Ștefan cel Mare, despre fiica sa domnița Elena, despre Elena lui Petru Rareș, Elena lui Matei vodă, Stanca lui Mihai Viteazul, Roxanda fiica lui Vasile vodă, doamna Chiajna, Doamna Despina, Elisabeta Movilă...”²⁹.

Așadar, panteonul feminin, cu puține excepții (Ana Ipătescu, Ecaterina Teodorescu³⁰) se construiește prin raportare la cel masculin. Tenta de gen este evidentă, personajele feminine „demne de mitologie” sunt modelate prin raportare la normele de gen ale perioadei. În consecință, trăsăturile și faptele demne de a asigura intrarea în istorie a acestor personalități feminine sunt prezentate drept corolar al partenerilor/fiilor lor sau, uneori (mai rar), în opoziție cu acestea (dacă ne referim la Ruxandra lui Alexandru Lăpușneanu, doamna Chiajna a lui Mircea Ciobanul, Elisabeta Movilă și, la început de secol XX, Regina Maria (una dintre puținele personalități feminine care capătă alură mitologică încă din timpul vieții sale).

În sursele studiate, uneori indirect, subliminal, se lasă să se întrevadă o altă prejudecată de gen activă în mental colectiv până astăzi și anume ideea că în spatele unui bărbat puternic se află o femeie și mai puternică, fie ea mamă sau soție. În secolul al XIX-lea, în contextul discursului național, această femeie era în primul rând mama, apoi soția:

„Este de știut că toți bărbații mari ai lumii au avut mame de caracter eroic și sublim”³¹.

²⁸ Surdu, *Educațiunea să fie națională*, în „Școala română”, nr. 11-12, 1879, p. 492.

²⁹ Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 2.

³⁰ Și în cazul acestora vorbim de o raportare de gen, ele se remarcă prin excepționalitatea cazului, femeii care intră pe „teritoriul bărbaților”.

³¹ Gavril Trifu, *Despre creșterea și instruirea fetițelor*, în „Școala română”, nr. 30, 1877, p. 233.

Deci, dacă în vârful totemului se află Ștefan cel Mare, firesc este ca mama acestuia să ocupe prima poziție în galeria personalităților istorice feminine. Ea este modelul absolut, personificare a idealului feminin al secolului al XIX-lea pentru toți intelectualii angajați în formarea conștiinței și identității naționale și va rămâne așa inclusiv în perioada comunistă. Episodul își începe „cariera” în literatură cu I. Neculce în *O samă de cuvinte*. Evident, după cum afirmă și autorul, episodul nu are nicio pretenție de adevăr³². Apoi a fost exploatat de Gheorghe Asachi³³ care a realizat și prima litografie a episodului³⁴ (Anexa 2) Totuși, versiunea care, încă din secolul al XIX-lea, pentru spațiul transilvan, a fixat definitiv imaginea mamei domnitorului în mentalul colectiv este cea a lui Dimitrie Bolintineanu:

Versiunea Neculce: „Ștefan-vodă cel Bun, bătîndu-l turcii la Războieni, au mărșu să între în Cetatea Niamțului. Și fiind mumă-sa în cetate, nu l-au lăsat să între și i-au zis că pasirea în cuibul său piare. Ce să s<ă> ducă în sus, să strîngă oaste, că izbînda va fi a lui. Și așea, pe cuvîntul mîne-sa, s-au dus în sus și au strînsu oaste”³⁵.

Versiunea Gh. Asachi: „Fiule, întâia oară te văd fără vîntă;/Totdeauna tu învins-ai cu dreptate sfîntă!/Eu nu pot astăzi deschide a cetăței poarte,/Pe eroi în cîmp așteaptă glorie sau moarte!/>...Mergi, adună a ta oaste, zboară spre pieire/În a ta virtute patria afle mîntuire;/Asta-i singura dorință, voia maicei tale/De-i cădea, și eu urma-voi pe a morții cale!” (Asachi, *Ștefan cel Mare înaintea cetatii Neamtului*)³⁶.

Versiunea D. Bolintineanu: „Ce spui, tu, străine? Ștefan e departe;/Brațul său prin taberi mii de morți împarte/Eu sunt a sa mumă; el e fiul meu;/De ești tu acela, nu-ți sunt mumă eu!/Însă dacă cerul, vrînd să-ngreuieze/Anii vieții mele și să mă-ntristeze,/Nobilul tău suflet astfel l-a schimbat;/Dacă tu ești Ștefan cu adevărat,/Apoi tu aice fără biruință/Nu poți ca

³² Ion Neculce, *Opere. Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ed. critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1982, p. 161.

³³ Cătălina Mihalache, *op. cit.*, p. 258. Autoarea îl consideră ca fiind cel care a inventat practic celebrul episod, încă vehiculat, al dialogului dintre domnitor și mama sa.

³⁴ Asachi a realizat prima litografie „Mama lui Ștefan cel Mare”, iar forma versificată a legendei *Mama lui Ștefan cel Mare* va fi rostită pentru prima dată cu ocazia plecării din Iași a generalului Pavel Kiseleff, guvernatorul regulamentar, ca preambul la punerea în scenă a compoziției “Serbarea păstorilor moldoveni”, în 1834. Corina Țucu, Gheorghe Asachi - inițiator al operelor de artă ilustratoare ale imaginarul istoric, în http://euromentor.ucdc.ro/nr_1/6%20-%20GHEORGHE%20ASACHI.pdf accesat 11.11.2022.

³⁵ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 163.

³⁶ Potrivit lui Eugen Lovinescu, Gheorghe Asachi, s-a inspirat din D. Cantemir *Istoria imperiului otoman* în versiunea engleză descoperită în biblioteca Vaticanului. Eugen Lovinescu, *Gheorghe Asachi. Viața și opera*, București, Editura Cartea Românească, 1921.

să intri cu a mea voință./Du-te la oștire! Pentru țară mori!/Și-ți va fi mormântul coronat cu flori!”³⁷.

Cele trei surse sunt și o dovadă a modului în care o legendă se naște, se amplifică până în punctul în care devine „adevăr istoric”. Anacronismul nu deranjează pe nimeni dacă avem în vedere faptul că deși murise pe la 1465, conform tradiției orale perpetuate în sursele scrise, mama voievodului era încă vie deci pe la 1476, când, după pierderea bătăliei de la Războieni, îl întâmpinase pe Ștefan la porțile cetății Neamțului³⁸. În periodicele transilvănene, episodul este preluat fără nicio modificare.

De pildă, un articol publicat în *Școala română: foaie pedagogică și didactică* îi avea la referințe istorice pe V. A. Urechia, T. Laurian, dar și pe D. Bolintineanu! Este vorba despre un articol dedicat lui Ștefan cel Mare. Implicit apare și episodul din fața zidurilor cetății Neamțului:

„Ștefan sună din corn să i se deschidă porțile cetății spre a scăpa de turci, dar mama sa aflând deja, că el fu învins de turci se înarmă cu un curaj ce învinsese sentimentul de mamă...zise lui Ștefan: Fiul meu! Mai bucuroasă sunt a auzi că ai murit de mâna dușmanului, decât învins să-ți dau scăpare între acești muri (ziduri), unde se refugiază numai muierile și bătrânii”³⁹.

Doamna Maria-Oltea devine astfel arhetipul mamei, al româncei care își sacrifică fiul pentru patrie, un tipar uman pe care îl vom re(vedea) și în timpul Primului Război Mondial tocmai pentru că implica ideea de educație în spirit patriotic și național, precum și ideea de sacrificiu pentru patrie:

„Auzind de brava mamă a lui Ștefan cel Mare vor știi pune totdeauna amorul patriei înaintea amorului matern. Ce? Ești bătut și cauți refugiu între femei? Și încă pretinzi a te numi fiul meu? „Dacă tu ești fiul meu nu-ți sunt mamă eu!” Astfel de mame vor deveni românce când vor știi pe cine să urmeze”⁴⁰.

„Ștefan, fiul ascultător al mamei, așa face... Astfel, poava mamei înțelepte făcut-a în veci memorabilă lupta de la Războieni și a hotărât soarta țării spre bine”⁴¹.

Evident, episodul nu este o „invenție românească” poate „împrumutat” sau inspirat din mitologia antică grecească al celebrele

³⁷ Dimitrie Bolintineanu, *Muma lui Ștefan cel Mare. Legende istorice. Basme*, București, Editura Agora, 2010, p. 7.

³⁸ Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, *Epoca lui Ștefan cel Mare Oameni, destine și fapte*, București, Editura Institutului European, 2004, p. 45. Pe piatra de mormânt de la Mănăstirea Probota stă scris: „Acesta este mormântul roabei lui Dumnezeu Oltea, mama domnului Io Ștefan Voievod, care a murit la anul 6973 [1465], noiembrie 4”.

³⁹ S.n., *Biografii istorice. Ștefan cel Mare*, în „Școala română”, nr. 25, 1876, p. 196.

⁴⁰ George Simu, „Folosul istoriei naționale la poporul român”, în N. F. Negruțiu, *Biblioteca sateanului român. Cartea a IV-a*, Gherla, Imprimeria „Aurora”, 1882, pp. 43-44

⁴¹ Vasile Bologa, *op. cit.*, p. 123.

spartane care își trimiteau copiii la război spunându-le „cu scut sau pe scut”. Această referință istorică apare uneori ca un preambul în chiar textele cu referire la Ștefan cel Mare. Vezi de pildă Școala română, nr. 29 din 1877:

„Și până când Sparta avea mame de acelea care, când fiii lor erau gata a pleca la oaste, le prezenta scutul zicându-le: „Fiul meu, cu acesta sau pe acesta!” adică învinge sau mori până atunci Sparta, o mână de popor, n-a fost călcată de inamici... deodată cu mamele bune și eroice apune și gloria Spartei”⁴².

Deși fără să fi intrat în panteonul național, de reținut este faptul că, în căutarea unor modele feminine ideale, uneori se apelează și la personalități din trecutul antic, roman. Cornelia mama Grahilor, fiind de pildă un personaj preferat de gazetari.

A doua în ierarhia personalităților feminine din panteonul românesc transilvănean de secol al XIX-lea este doamna Stanca, soția lui Mihai Viteazul (uneori apare alături de fiica și/sau mama voievodului). Ea este urmată îndeaproape de Despina lui Neagoe Basarab. Includerea lor se datorează faptului că ambele se încadrează perfect în tiparul soției românului, cu rol de echilibru și ancora, secund fidel și loial al soțului. Astfel, Stanca își merită locul pentru că „Mihai Viteazul va fi pururea eroul național al tuturor românilor”, iar ea:

„....o ființă blândă, miloasă, modestă, un inger de femeie și de soție...iar viața sa un lanț de suferințe răbdate fără răscoală și deznădejde ... exemple de virtute, devotament, gingășie a datoriei, dragoste de patrie, caracter statornic”⁴³.

În cazul ei, episodul „limită”, echivalent cu cel al doamnei Maria-Oltea, este cel în care încearcă să fie vocea rațiunii pentru domnitor. În termeni de gen, ea este arhetipul femeii/soției care îmblânzește caracterul dur al soțului:

„Blândul caracter al doamnei Stanca era în opoziție cu inima de leu a viteazului său soț; ea adesea domolea iuțimea și asprimea caracterului lui...”⁴⁴.

Cât despre mama lui Mihai Viteazul, ea este inclusă în galeria națională, la fel, dar fără „strălucirea” doamnei Oltea, pentru acceptarea sacrificiului pe care fiul ei l-a făcut pentru neam. Și în acest caz, D. Bolintineanu are meritul de a fi interpretat, în cheie națională, reacția la aflarea veștii morții fiului său:

„Adevăr tu spui... El este Fiul meu cel prea iubit.../Dar poți tu a-mi face veste/Pe români de i-au unit?/.../ Știrea ta e tristă

⁴² Gavril Trifu, *op. cit.*, p. 233.

⁴³ Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 2.

⁴⁴ Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, nr. 6, 1877, p. 62.

foarte,/Nu că fiu-meu a murit,/Dar că chiar prin a lui moarte/Pe români n-au dezrobit”⁴⁵.

În cazul Despinei se adaugă și vocația religioasă, Neagoe Basarab cunoscut pentru evlavia sa, a „împrumutat” și soției aceeași calitate, astfel că episodul care îi marchează intrarea în panteon este unul impregnat de morala creștină. Ea este un model de pietate. Există deci și în cazul ei un episod „limită” care îi validează trăsăturile excepționale demne de mitologie. Este vorba de cel al deciziei de a-și vinde podoabele pentru finalizarea lucrărilor la ctitoria de la Curtea de Argeș. Astfel, îl ajută (și sfătuiește) pe soțul ei să renunțe la decizia neinspirată de a crește impozitele pentru acest scop:

„Neagoe până a ajunge să termine ... opera sleise puterile țării... Și pentru ca să termine zidirea hotărăște dimpreună cu sfetnicii săi, să arunce biruri noi asupra poporului. Atunci pășește în mijloc soția sa, doamna Despina Milița, se împotrivește hotărârii lui Neagoe... Iar pentru ca să termine zidirea oferă giuvaerele sale... să le prefacă în bani. Iată un alt exemplu strălucit de umanism și abnegațiune”⁴⁶.

Episodul a devenit și el subiect de legendă istorică, tot datorită lui D. Bolintineanu:

„Doamna intră-n sală. Grațiile sclave/Împletesc cu roze zilele-i suave./Ochii uzi de rouă spre pământ se-nclin;/Rumenind la față ea vorbește lin:/ - „Voi vreți biruri nouă!/ Neagoe, te teme!/Măine toată țara o să te blesteme./Astă monastire ce atât iubești,/Printre fum de lacrimi poate s-o privești!/Iată diamanturi! Vinde-le și-urmează/Nobila lucrare ce te inimează”⁴⁷.

E discutabil așadar, în ce măsură, în secolul al XIX-lea, atunci când se discută idealurile feminine, autorii apelează la adevărul istoric, la surse istorice sau mai degrabă la variantele mitologizate ale lui D. Bolintineanu.

Aceste trei personalități feminine sunt cele care domină în dezbaterile privind modelele umane de oferit pentru româncele transilvănene. În listă apar, după cum aminteam anterior, și alte personalități princiare. Începe să prindă contur și mitul regal, regina Elisabeta a României va fi și ea urmărită și prezentată româncelor drept un model de urmat considerată și ea ca o „femeie care se află pe treapta cea mai înaltă a stimei și iubirii generale... un ideal de femeie română”⁴⁸. Și Maria, viitoarea regină, începe să atragă atenția:

⁴⁵ Dimitrie Bolintineanu, *Legende istorice*, București, Editura Litera, 2011, p. 53.

⁴⁶ Vasile Bologa, *op. cit.*, p. 123.

⁴⁷ Dimitrie Bolintineanu, *op. cit.*, p. 25.

⁴⁸ Iosif Vulcan, *Elisabeta Regina României*, în „Familia”, nr. 49, 1881, p. 1.

„Principesa Maria a României...ca viitoarea regină a țării, are un rol de mare însemnătate în istoria țării române. Din cauza aceasta încă de acum atrage luarea aminte a tuturor patrioților”⁴⁹.

Apogeul mitului reginei Maria va trebui însă să aștepte perioada interbelică, în 1920 tendința spre mitologizare avea deja contururi clare:

„crăiasă a durerii învinse, împărăteasă a fericirii biruitoare. Slava îmbracă haina de lumina și toți îngerii din ceruri își surâd, împărăteasă a fericirii biruitoare. Și cu toate că nu ești ființă dintre noi, Te înzeim cu dragostea și admirația noastră curată”⁵⁰.

Treptat, apar și alte personaje nu doar princiare, cum e de pildă Ana Ipătescu, pe măsură ce începe să se articuleze și mitul pașoptiștilor.

„Ana Ipăteasa, care înarmată cu două pistoale încuraja la 1848 poporul bucureștean la apărarea libertăților democratice, pre cându în munții apuseni ai Transilvaniei femeile țărane luptau alături de bărbații lor prin multă bravură”⁵¹.

Tot din această perioadă va intra în panteon și „eroul colectiv”. În presă se întâlnesc, de pildă trimiteri istorice la sacrificiul și abnegația femeii române care a asigurat de fapt supraviețuirea națiunii:

„în grele timpuri ea (femeia) și biserica ne-a păstrat naționalitatea noastră”⁵².

Relevantă este de pildă și concluzia lui Dimitrie Bolintineanu, citată de un autor transilvănean, și care poate explică opțiunea literară a acestuia de a scrie despre calitățile și faptele unor doamne, asigurându-le astfel intrarea în panteonul național:

„D. Bolintineanu avuse mare dreptate, când scrisese: <Dacă vreodată acest popor (românesc) va scăpa de a fi copleșit, va avea o limbă cultivată, o literatură, o istorie, un nume în sfârșit el va fi datorat aceasta numai femeii române>”⁵³.

De asemenea, gazetarii sunt preocupați și de a le oferi româncelor și modele feminine contemporane. Ele nu vor avea însă

⁴⁹ S.n., *Ilustrațiunile din numărul acesta. Principesa Maria a României*, în „Familia”, nr. 35, 1895, p. 418.

⁵⁰ Z. Sandu, *Maria, crăiasa noastră*, în „Amicul poporului. Calendar pentru popor”, 1920, p. 52.

⁵¹ Visarion Roman, *Femeia română*, în „Amicul poporului. Calendar pentru popor”, 1876, pp. 102-105.

⁵² Ioan Dima Petrașcu, *Despre emanciparea femeilor*, în „Familia”, nr. 5, 1, 1870, pp. 49-50.

⁵³ Visarion Roman, *op. cit.*, p. 105. Nu este sigur în ce context/sursă a afirmat D. Bolintineanu aceste cuvinte dar nu este exclus ca ele să fie din „Doamna lui Neagu”: „Un bătrân se scoală și-asfel le vorbește:/„Inima străbună încă viețuiește/Țara care naște astfel de femei,/Merită și viața și mărirea ei./Căci să știți cu toții că un neam se face/ Mare sau se pierde cum femeii place” în D. Bolintineanu, *op. cit.*, p. 26.

niciodată un succes comparabil cu personajele istorice mai sus amintite, dovadă faptul că nu vor rezista în panteonul național. De pildă, în *Familia* apar articole dedicate unor femei care s-au remarcat în plan social sau cultural. Deși fără tendințe de mitologizare expunerea lor succintă poate fi utilă în a înțelege care sunt „criteriile” după care femeile pot să iasă din anonimat. Dora d’Istria, Constanța de Dunca-Șchiau, Leontina Negruțiu, Iulia Mihalyi, Ecaterina Mocioni, elogiata de pildă în versuri de către Iosif Vulcan⁵⁴. Poezia lui Vulcan are accente mitice, Ecaterina fiind prezentată ca o veritabilă martiră a națiunii și totul pentru că a dat naștere celor doi fii, reputați ai națiunii române. (Anexa 3).

Revenind însă la figurile legendare/mitologizate ceea ce se impune a mai fi remarcat este și faptul că, în general, există și o tendință de a compara virtuțile româncelor cu cele ale femeilor altor popoare. Aceasta practică trebuie inclusă în ceea ce noi am denumit ca fiind „tendința unui naționalism concurențial”: dorința de a accentua superioritatea românilor în raport cu alte popoare. Astfel, dacă eroii românilor sunt mai presus de cei ai altor popoare la fel sunt prezentate și românele-eroine:

„Femeile române au dezvoltat în toți timpii și un eroism de admirat, alături de bărbații lor, ... de multe ori i-a întrecut pe aceștia. Unicul și cel mai strălucit fapt istoric de eroism cu care se fălesc astăzi femeile germane, este că într-o cetate a lor ... aflându-se bărbații lor cu ele împreună împresurați și închiși de inamic...femeile germane și luară atunci fiecare bărbatul în spate și ieșind ziseră: este obiectul cel mai scump al nostru...Cu totul altfel ne înfățișează eroismul românelor. Pre când consoarta germană și-ia pe spate bărbatul, ca să îl scape de la moarte, mama română închide ușile castelului fiului ei Ștefan, se leapădă de el, dacă nu știe a învinge: „Dacă tu ești fiul meu nu-ți sunt mama eu”⁵⁵.

Sursele istorice existente ne permit să evaluăm și eficiența mijloacelor de diseminare utilizate de către intelectualii români. O dovadă o reprezintă de pildă permanentizarea mitului mamei lui Ștefan cel Mare. Dovadă stau nenumăratele articole din presa de secol al XIX-lea, dar și discursurile și prelegerile ținute în cadrul școlilor de fete. De pildă, Miron E. Cristea, la festivitatea din 1903 pe care o celebrează la Școala de fete cu internat a Astei de la Sibiu, se exprima în felul următor:

„Din graiul fetițelor mai mărișoare ale școlii noastre am auzit: ...cum mama lui Ștefan cel Mare îmbărbătând pe fiul său l-a făcut să câștige glorioasa victorie de la Războieni. Cum doamna

⁵⁴ Iosif Vulcan, *La moartea Caterinei Mocioni*, în „Familia”, nr. 7, 1878, p. 37.

⁵⁵ Visarion Roman, *op. cit.*, p. 103.

lui Vasile Lupu și doamna Stanca a lui Mihai au fost părtașe la faptele mărețe ale soților lor...cum atâtea domnițe române au jertfit adeseori și aurăriile lor pentru instituțiuni de cultură și umanitarism, pentru patrie și neam”⁵⁶.

Așadar, credem că sunt suficiente argumentele care susțin că panteonul personalităților feminine trebuie conectat cu idealurile generației romantice, cu discursurile și eforturile pentru formarea națiunii române. În contextul procesului de formare al acesteia, în general și al mișcării naționale a românilor din Transilvania, în special: istoria a oferit modelele umane iar literatura a hiperbolizat dimensiunile umane, reale contribuind la articularea trăsăturilor mitologice a acestor personalități. Este vorba de un proces de durată care a capacitat toate mijloacele și mediile disponibile dintre care se remarcă școala și literatura. După cum amintea istoricul L. Boia: „literatura romantică a secolului al XIX-lea a conferit unor personaje o forță și o prezență pe care singur un manualul de istorie nu le-o putea asigura”⁵⁷.

Selecția s-a făcut deci prin prisma imperativelor naționale și cu respectarea normelor și stereotipurilor de gen ale perioadei. Cum mișcarea națională cerea mame educate și soții de buni români în panteon nu puteau fi incluse decât astfel de personalități după logica: „naționalismul are puterea de a transforma pe bărbat în soldat iar pe femeie în soția/ mama unui martir”⁵⁸. Astfel se explică de ce sunt „preferate” și aduse în prim plan personalități precum doamna Maria-Oltea, doamna Stanca, doamna Despina și mai puțin cele precum doamna Chiajna sau Elisabeta Movilă care fuseseră sancționate de contemporanii lor pentru că depășiseră limitele de gen specifice perioadei. În contextul naționalismului de secol XIX, dorința de a modela și integra femeile în proiectul național impunea deci includerea doar a modelelor de mame și soții ideale.

Unele dintre ele nu mai sunt astăzi parte din panteon, nu și-au atins "potențialul maxim" de personaj mitologic dar, în contextul istoric studiat, ele au avut astfel de valențe. Puține dintre ele însă vor fi avut „destinul istoric” al doamnei Maria-Oltea (depersonalizată sub formula „mama” lui Ștefan) de a rămâne până în prezent în galeria personalități feminine selectate ca fiind demne de istorie.

⁵⁶ Miron Cristea, *op. cit.*, p. 131.

⁵⁷ Lucian Boia, *op. cit.*, p. 309.

⁵⁸ Eniko Magyari-Vincze, *Naționalizarea genului și genizarea națiunii. Diversitatea social-culturală prin lentila antropologiei feministe*, Cluj-Napoca, Fundația Desire, 2000, <https://adatbank.ro/vendeg/htmlk/pdf6642.pdf> (accesat 25 June 2022).

Anexa I

Prezențe feminine în fresca Ateneului Român

Scena 3. „Etnogeneza”

Sursa: <https://www.fge.org.ro/fresca?lightbox=dataItem-l66jryw31>

Scena 8. „Descălecatul ”

Sursa: <https://www.fge.org.ro/fresca?lightbox=dataItem-l66jryw31>

Scena 13. „Epoca de pace și credință. Neagoe Basarab și familia sa ies din Biserica episcopală de la Curtea de Argeș”

Sursa: <https://www.fge.org.ro/fresca?lightbox=dataItem-l66jryw36>

Scena 20. „Alexandru Ioan Cuza împrăștiă țărani”

Sursa: <https://www.fge.org.ro/fresca?lightbox=dataItem-l66jryw44>

Scena 21. „Unirea principatelor în 1859. Două femei deapănă același fir”

Sursa: <https://www.fge.org.ro/fresca?lightbox=dataItem-166jryw45>

Scena 22. „Carol I și Războiul de Independență. Domnitorul primește un steag capturat de la inamic”. Regina Elisabeta în planul secund consolând răniții.

Sursa: <https://www.fge.org.ro/fresca?lightbox=dataItem-166jryw46>

Scena 24. „Regele Ferdinand I și România Mare. La Alba Iulia regele și regina”. Alegoriile Vechiului Regat, Transilvaniei, Basarabiei și Bucovina.

Sursa: <https://www.fge.org.ro/fresca?lightbox=dataItem-166jryw48>

Anexa 2
Litografia realizată de Gheorghe Asachi

Muma lui Ștefan cel Mare, împiedică pe fiul său de a intra în cetatea Neamțu la 1484

Sursa: Domeniu public:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gheorghe_Asaky_-_Muma_lui_%C5%9Etefan_cel_Mare_refuz%C3%A2nd_intrarea_fiului_s%C4%83u_%C3%AEEn_cetatea_Neam%C5%A3_%C3%AEEn_1484.jpg

Anexa 3
Iosif Vulcan, La moartea Caterinei Mocioni

LA MÔRTEA CATARINEI MOCIONI.

Êr durere, mare jale,
Êrasi plângi natiunea mea;
Din cununa fruntii tale
Êrasi a cadiutu o stea.
Ai perdutu o fica buna,
Ce cu stima te-a iubit;
Si cu dâns'a dimpreuna
Ti-s'a frântu unu scutu maritu.

Trista-i, Dómne, ór'a 'n care
Mam'a 'ngrópa fica sa:
Bucurí'a-i cea mai mare,
Fericirea-i ce gustá;
Câci tierin'a i ascunde,
Cu trecutul ridietoru,
Si sperantiele profunde:
Doru, credintia, viitoru.

Tristu-i dieu când o natiune,
Ce strivita zace josu,
Vede cum pe rându apune
Ce-a avutu mai pretiosu;
Când ea róga, cere, chiama
Ajutoru... dar însedaru!...
Parasita, biét'a mama
Va sê duca traiu amaru...

Multe suferintie grele
Ai avutu, natiunea mea;
Totusi ai esitu din ele,
Câ si-o flóre 'n mediu de nea:

Câci prin secolu de durere
Ai primitu necontentu
Si balsamu de mângaiere,
Ce cu dragu te-a lecutu.

Dumnedieu din înaltime
Ne-a luat sub scutul seu,
Si-a tramisu în românime
Alinări la traiulu greu;
Elu ni-a datu, cá sê ne-ajute,
Din amorulu seu cerescu:
Animi nalte prin virtute,
Suflete ce totu jertfescu.

Ce chiamare nalta, sânta,
Au aceste 'n lume josu;
Ele vecinicu totu încânta,
Câci au farmecu gragiosu!
Si 'mplinindu a lor solia,
Când se 'ntorec în ceru usioru,
Dumnedieu cu bucuria
Le saluta susu în choru.

Si totu cerulu e ferice,
Este veselu nencetatu...
Inse noi, remasi aice,
Jale grea ni-amu imbracatu.
Si lipsiti de 'ncuragiare,
Plângemu tristu necontentu,
C'amu perdutu unu sufletu mare,
Care sinceru ne-a iubit!

Iosifu Vulcann.

Sursa: Familia, nr. 7, 1878

https://documente.bcucluj.ro/web/bibdigit/periodice/familia/1878/BCUCLUJ_FP_279290_1878_014_7.pdf accesat: 11.11.2022